

RESULTATEN VAN HET KERKUILENRINGWERK IN DE JAREN 1974-1983 in
MIDDIEN-BRABANTEN enkele opmerkingen over het ringen van kerkuilen.

Jan Doevendans

1. Een stukje geschiedenis

Vogelbescherming luidde aan het eind van de zestiger jaren de noodklok voor de kerkuilen: het bestand was in enige jaren teruggelopen van zo'n 10.000 naar enkele honderden exemplaren. De oorzaken kennen we zo langzamerhand wel: ~~o~~ ondoordacht gifgebruik ~~o~~ inkrimping van het (voedsel) biotoop door ondermeer woningbouw en "efficiënte" grootschalige landbouw ~~o~~ verkeersintensivering en het om steeds strakere gewoontes steeds meer afsluiten van geschikte broedgelegenheid van kerkuilen, maar ook ~~o~~ onverwacht strenge winters en de gevolgen daarvan verzwakten de populatie van de kerkuilen.

Om daadwerkelijke bescherming te motiveren besloot Vogelbescherming voortaan een premie van f 25,-- uit te keren voor ieder geslaagd broedgeval.

De sterke teruggang van de kerkuilen liet zich ook in Midden-Brabant merken en het was voornamelijk om deze reden dat 6 jongelui zich in september 1973 groepeerden tot de "Vogelwerkgroep Roofvogels Meierij", wat later de "Roofvogelwerkgroep Meierei" zou worden. Per 1 februari 1980 voegde deze groep zich bij VWG "Falco" uit Oisterwijk, waarmee de "Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden Brabant" een feit werd.

De kerkuil kreeg volop aandacht. Het grote doel was uitbreiding van de broedgelegenheid, de enige oorzaak van achteruitgang waar wat aangedaan kon worden. Als wondermiddel werden daarvoor speciale nestkasten ingezet. De premie diende listig als lokkertje. De eerste nestkasten hingen er op dat moment echter al en na het aanschrijven van ruim honderd "kerkbeheerders" volgde direct al in 1974 de eerste gunstige resultaten: nieuwe broedgevallen. En: ringbare nestjongen.

2. Het ringen van kerkuilen in Midden-Brabant

2.1. Is ringen vogelbescherming?

Persoonlijk was ik in die tijd niet alleen een enthousiast nestkastentimmeraar en dientengevolge lid van de werkgroep, maar ook lid van "Vogelringstation Tilburg", een ringer dus. Later werd ik zelfstandig ringer.

Al snel laaide de discussie "wel-of-niet-ringen" heftig op. Uiteindelijk kwamen we als werkgroep tot de conclusie dat het ringen van vogels wel degelijk vogelbeschermingskanten heeft, en besloten we de kerkuilen zoveel mogelijk te gaan ringen. Immers, alleen mét ringen waren we in staat degelijk cijfermateriaal te vergaren over

verplaatsing, leeftijdsopbouw, aantal schommelingen, plotseling optredende sterfte en de voornaamste sterfte-oorzaken. Met deze gegevens in de hand kunnen we de kerkuil en zijn plaats in het milieu beter leren kennen. En alleen met die kennis is het mogelijk om op zinvolle wijze te werken aan het behoud van de soort op de lange termijn.

Bovendien kregen we door vergelijking van de eigen - met de landelijke ringgegevens enig zicht op de zin van het bezig zijn als werkgroep.

2.2. De gevolgde methode

Door het plaatsen van broedkasten in kerken, kastelen en andere gebouwen ontstond een uitgelezen gelegenheid om kerkuilen-pullen te ringen. Alle kasten moesten immers - al was het alleen maar in verband met de premie van Vogelbescherming - een of enkele keren in het broedseizoen gecontroleerd worden. Daarbij werd een vaste procedure gevolgd: In mei werden alle kasten gecontroleerd en werden aantekeningen gemaakt van de stand van zaken per kast, zoals: wel of geen eieren of jongen aanwezig, zo ja hoeveel/hoe oud. Voor de andere kasten werd zo goed mogelijk bepaald wat het meest geschikte moment zou zijn voor een tweede controle.

Zeker in de eerste jaren werden overigens niet alleen "Kastuilen" geringd. Wel bestaat de indruk dat het "vrij", d.w.z. niet in nestkasten, broedende deel van de populatie allengs kleiner is geworden. Al kennen we bijvoorbeeld in Oirschot nog wel een paartje, dat al jarenlang in schoorstenen van woonhuizen broedt!

Niettemin kan vastgesteld worden, dat vooral "kastuilen" systematisch zijn geringd, aan de "vrije" uilen is veel minder systematisch aandacht geschonken.

Hierin schuilt natuurlijk een mogelijke foutenbron. In theorie is het immers niet noodzakelijk zo, dat de gegevens, die we gevonden hebben voor kastuilen, ook zonder meer van toepassing zijn voor de "vrije" uilen.

Tabel 1. geeft een overzicht van de sinds 1974 in Midden-Brabant en in geheel Nederland (inclusief Midden-Brabant) geringde Kerkuilen.

Jaar:	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	TOTAAL (t/m 1982)
Midd.Br. P	37	23	54	18	51	2	46	52	33	42	316
A	1	5	1	-	1	-	1	1	5	-	15
Totaal	38	28	55	18	52	2	47	53	38	42	331
Nederl. P	307	254	283	250	219	74	245	358	310	?	2419
A	47	18	33	15	25	22	8	17	38	?	313
	354	272	316	265	344	96	253	375	348		2732

Tabel 1:

Overzicht van in Midden-Brabant en Nederland geringde kerkuilen

p=geringd als nestjong

A=geringd als volgroeid

Volgens tabel 1 werd gemiddeld 13.06 % van het totaal aantal in Nederland geringde kerkuiljongen binnen het gebied van de werkgroep geringd.

Enkele kanttekeningen zijn hierbij van belang. In werkelijkheid gaat het om een nog hoger percentage. Dit omdat, vooral de laatste jaren, ook andere ringers binnen het gebied opereren. Hun gegevens zijn (nog) niet voorhanden en waarschijnlijk werken zij minder systematisch. Dit vertekent het beeld. Bovendien veroorzaakten slechte afspraken, te late kontrôles en privéomstandigheden menige misser. Met een goede organisatie zijn accuratere gegevens mogelijk.

Volwassen kerkuilen werden niet systematisch gevangen en geringd. Soms bleek het bij nestkastcontrole mogelijk om ook een of beide oudervogels te ringen; in een aantal gevallen laten ze zich makkelijk vastgrijpen. Het aandeel van de als volgroeid geringde kerkuilen is dan ook veel lager, namelijk ongeveer 4,8%, en lijkt meer in evenredigheid met de oppervlakte van het werkgebied. Verreweg de meeste kerkuilen werden geringd in de 10-tallen geplaatste nestkasten. Dit moet een bemoedigend resultaat worden genoemd, ook al zijn er weinig cijfers bekend over het voorheen broeden of elders uitblijven van broeden.

Dit verslag geeft de resultaten en ervaringen weer van 10 jaar ringwerk aan kerkuilen in Midden-Brabant.

3. Resultaten

3.1. De kerkuil: een favoriete terugmelder

Het individueel merken van een (jonge) vogel door middel van een ring levert pas resultaat op als op een later tijdstip het gemerkte beest elders nogmaals gezien en gemeld wordt: de terugmelding. Pas dan zijn we in staat de oorspronkelijke gegevens te vergelijken met de nieuwe en daaruit konklusies te trekken.

De kerkuil is een favoriete vogel. Z'n opvallende leven speelt zich vrijwel geheel af binnen bebouwde, menselijke omgeving. Zelfs dood, ontdaan van de meest boeiende eigenschappen en volgestopt met houtwol, klei en ijzerdraad zien velen deze vogel nog als een "versiering" van het bestaan.

Het zullen deze eigenschappen zijn die de kerkuil tot een van de meest teruggemelde vogelsoorten maakt. Landelijk is het terugmeldingspercentage 24%. In Midden-Brabant kwamen t/m 1982 87 terugmeldingen binnen, dat is maar liefst 26%! Eenmaal werd binnen één jaar meer als 50% van de nestjongen dood teruggemeld.

Er bestaat bij het ringen van vogels een groot verschil tussen het ringen van nestjongen en het ringen van volwassen, "vliegende", vogels. Zo is van de nestjongen altijd de herkomst en de nauwkeurige leeftijd bekend. Bij de als volwassen geringde vogels blijft het slechts bij de ringplaats en (meestal) een leeftijdscategorie.

Behalve terugmeldingen die via het Vogeltrekstation te Arnhem binnen kwamen zijn in dit verslag ook eigen terugmeldingen verwerkt. Daarmee worden meldingen bedoeld die gedaan zijn binnen één jaar na het ringen op de ringplaats. Bij de verwerking is uitgegaan van de volgende categorie-indeling:

- Kerkuilen, die als nestjong zijn geringd en later dood zijn teruggemeld.
- Kerkuilen, die als nestjong zijn geringd en later levend zijn teruggemeld.
- Kerkuilen, die als volgroeide vogel zijn geringd en later dood zijn teruggemeld.
- Kerkuilen, die als volgroeide vogel zijn geringd en later levend zijn teruggemeld.

In onderstaande tabel zijn de aantallen van iedere categorie vermeld:

	dood teruggemeld	levend teruggemeld	totaal
als nestjong geringd	70	10	80
volgroeid geringd	3	4	7
totaal	73	14	87

Tabel 2: Aantallen terugmeldingen per categorie.

Voor een juist beeld moeten deze gegevens vergeleken worden met tabel 1.

De vier genoemde kategoriën passeren één voor één de revue. Achteraan is een samenvatting gegeven.

Figuur 1: Terugmeldingen van als nestjong gevangde kerkuilen
Bron: Vogeltrekstation Arnhem

3.2. Nestjongen, dood teruggemeld

- Verplaatsingen

De jonge kerkuil is geen trekvogel in de zin van het woord. Er werd geen enkel bewijs geleverd van een beest dat ver wegtrok en daarna weer op de oorspronkelijk plaats terugkeerde. De gegevens geven ook geen voorkeurs trekrichting aan. Jonge kerkuilen vliegen alle kanten op, meestal over enige tientallen kilometers. Er kwamen terugmeldingen binnen vanuit heel Nederland, tot onder uit drie noordelijke provincies.

Slechts weinig van deze vogels waagden zich verder weg, zoals geïllustreerd wordt in figuur 1.

Het is overigens goed te bedenken, dat in deze figuur alle Noord-Brabantse terugmeldingen zijn verwerkt, ook van buiten de regio Midden-Brabant geringde exemplaren.

Enige regelmaat in al dan niet (ver) wegtrekken vond ik niet.

- Leeftijdsofbouw

Van kerkuilen is bekend dat het vrouwtje na 1 jaar geslachtsrijp is. Het mannetje is pas na twee jaar zover. Dit betekent dat gemiddeld genomen kerkuilenjongen dus minimaal $1\frac{1}{2}$ jaar oud moeten worden om zelf weer minimaal 2 jongen groot te kunnen brengen (die op hun beurt weer 2 etc.). Alleen op deze wijze zou theoretisch de populatie in stand kunnen blijven.

In totaal werden 70 nestjongen dood teruggemeld. Hun gemiddelde leeftijd was 380 dagen, ruim 'n jaar. Voor $\frac{3}{4}$ van de jongen is het al eerder gebeurd: 52 van de 69, dat is 75%, stierven voor hun eerste verjaardag. Het grootste deel haalt nieuwjaar niet eens. In het blokdiagram staan alle dood teruggemelde nestjongen weergegeven.

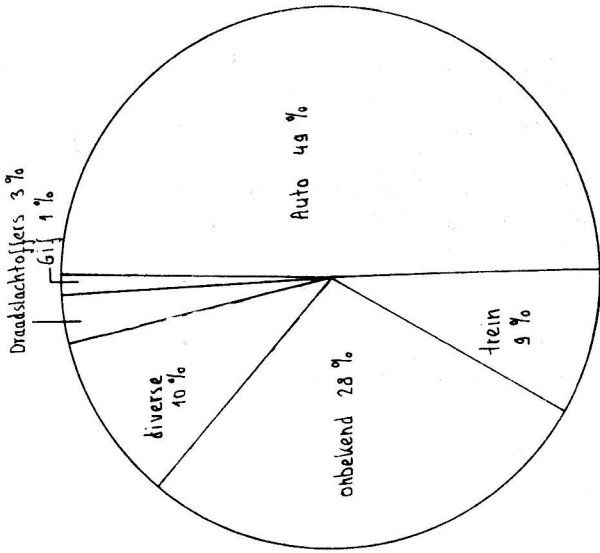
In het blokdiagram zien we duidelijk dat het juist voor uilskuikens moeilijk is te overleven. De grootste sterftepiek valt midden in de eerste winter. Ook de tweede winter geeft nog een klein piekje. Daarna, ondertussen zijn de uilskuikens ervaren kerkuilen geworden, wordt de sterfte heel geleidelijk

- Doodsoorzaak kerkuilen als nestjong geringd

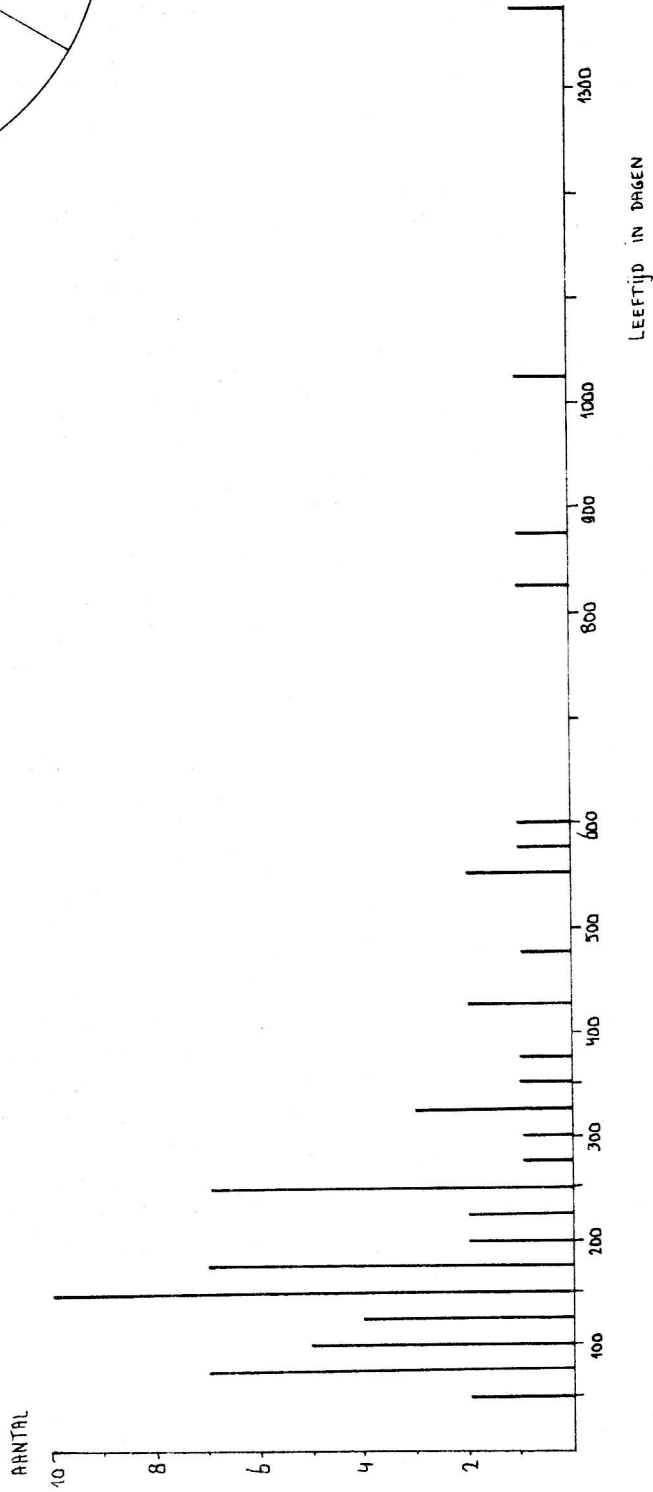
Voor zover bekend staat de doodsoorzaak weergegeven in het cirkeldiagram (fig 3).

Duidelijk blijkt dat het verkeer een zware tol eist onder jonge, onervaren, kerkuilen, 58% stierf als gevolg van een aanrijding. Mogelijk zelfs meer. Een gedeelte van "onbekende oorzaak" kan tevens aan het verkeer toegerekend worden.

Aan de andere kant kan het aandeel "verkeer" ook te hoog zijn weergegeven, omdat verkeersslachtoffers betrekkelijk gemakkelijk worden gevonden en gemeld. Daarnaast kan "verkeer" in aantal gevallen als directe doodsoorzaak in het overzicht verschijnen, terwijl er in feite andere factoren in het spel zijn, waardoor de konditie en het reactie vermogen van de betrokken vogels verslechterd zijn. In dit licht is het bijvoorbeeld opmerkelijk, dat "verhongerding" als directe doodsoorzaak in minder dan 1% van de gevallen wordt genoemd (in de categorie "divers"), terwijl kerkuilen

Figuur 3. Doodsoorzaken van als nestjong in Midden-Brabant geringde Kerkuilen (n = 69).

Figuur 2. Terugmeldingen van dode Kerkuilen, geringd als nestjong, in dagen na de ringdatum. De modale ringdatum is half juli. Stand eind 1983. Terugmeldingen na 1400 dagen zijn niet verwerkt (n = 71).

toch bekend staan als vogels, die erg gevoelig zijn voor strenge winters en de voedselschaarste die daarmee gepaard gaat. Het is niet onmogelijk dat juist onder door honger verzwakte kerkuilen veel verkeersslachtoffers vallen. Ook het lage aandeel vergiftigingsgevallen kan in die zin vertekend zijn. Waar nog bij komt, dat gif vaak moeilijk aantoonbaar is.

3.3. Nestjongen, levend teruggemeld

Opvallend bij deze terugmeldingen is dat, uitgezonderd één waarneming binnen hetzelfde seizoen, ALLE nestjongen later op een ANDERE plaats gecontroleerd werden als de plaats waar ze werden gerind. Dit sterkt het vermoeden dat jonge kerkuilen in hun jeugd "zwerfers" zijn, op zoek naar een vaste verblijfplaats. Gemiddeld werden deze uilen al 879 dagen oud, maar een aantal leeft waarschijnlijk nu nóg. Het aantal terugmeldingen bedraagt tien, dit is ruim 11% van het totaal. Ze hadden overigens betrekking op slechts acht vogels, omdat twee uilskuikens twee keer levend gecontroleerd konden worden.

Tabel 3 geeft een overzicht van de ring- en terugmeldingsgegevens. Bij ieder ringnummer is de eerste datum telkens de ringdatum, andere data zijn terugmeldingen.

ringnummer	data	omstandigheden	leeftijd in dagen
6.039.687	740914	nestjong nestkast Vlijmen	
	820621	met broedsel nestkast Udenhout	2900+
5.094.659	750614	nestjong Griendtsveen	
	750803	gecontroleerd ter plaatse	50+
6.041.762	750709	nestjong Liempe	
	760113	gecontroleerd Mariahout	156+
6.041.799	760715	nestjong Beek en Donk	
	800724	gecontroleerd Dommelen	
	820701	idem	2176+
6.039.694	760717	nestjong Liempde	
	770214	gecontroleerd Blokzijl	180+
5.147.012	800623	nestjong nestkast Haarsteeg	
	820216	gecontroleerd nestkast Kooge Mierde	613+
5.147.013	800623	nestjong nestkast Middelbeers	
	820216	gecontroleerd nestkast Hooge Mierde	
	821102	gecontroleerd in Reusel	881+
K 12720	800816	nestjong Antwerpen België	
	801101	gecontroleerd Oisterwijk	77+

Tabel 3: Nestjong van Kerkuilen, levend teruggemeld

3.4. Terugmeldingen van als overjarig geringde kerkuilen

De term "overjarig" betekent dat de vogel ouder is dan 1 jaar, maar het juiste geboortjaar is onbekend. In ons geval werden alle geringde kerkuilen die hieronder vermeld staan teruggepakt in het broedseizoen, bij hun eigen jongen. Met zekerheid zijn ze dus geslachtsrijp. We mogen daarom aannemen dat deze uilen minimaal één jaar oud zijn. In de gevallen waar het lukte twee volwassen kerkuilen tegelijkertijd te bemachtigen, één mannetje en één vrouwtje, mogen we aannemen dat de leeftijd van een van beide twee jaar is. vermoedelijk zijn kerkuilen alleen tijdens het broedseizoen als geslacht te onderscheiden.

Omdat bekend is dat enkel het vrouwtje broedt zal alleen deze een broedplek hebben. Waarnemingen van vogels met broedplekken daarvan zijn in Midden-Brabant enkele keren gedaan.

Kerkuilen als overjarig geringd DOOD teruggemeld

ringnummer	data	omstandigheden	leeftijd in dagen
6.038.237	740724	overjarig met broedsel Eindhoven	
	830528	binnengevlogen Oirschot	3230
		Een bijzondere terugmelding!	
		Als we weer aannemen dat de kerkuil tijdens het ringen minimaal 1 jaar oud was bereikte deze uil een totale leeftijd van 3595 dagen, bijna 10 jaar dus.	
		Het was daarmee de oudste kerkuil die in Midden-Brabant werd vastgesteld. De oudst bekende kerkuil in Nederland bereikte een leeftijd van 18 jaar.	
5.169.510	820261	overjarig in nestkast met broedsel Berlicum	
	830726	verkeersslachtoffer Berlicum	756
		Ook dit is een interessant geval. Op 820621 werden namelijk beide volwassen uilen ter plaatse geringd. Op 830616, ruim vóór de melding van het verkeersslachtoffer, vonden we bij 4 goed doorvoede nestjongen ter plaatse een dood volwassen exemplaar zonder ring. We mogen aannemen dat beide ouders van het broedsel toen nog leefden. Kennelijk was de dood gevonden vogel een indringer. Is deze door de ter plaatse broedende uilen om het leven gebracht?	
5.094.675	760531	overjarig in nestkast Nederwetten.	
	800624	gecontroleerd ter plaatse	
		Deze vogel is later dood teruggemeld (zie verderop)	

Van negen andere als overjarig bij hun broedsel geringde kerkuilen is tot nu toe geen terugmelding ontvangen. Deze kunnen nog interessante gegevens opleveren.

In figuur 4. zijn alle terugmeldingen aangegeven in relatie tot de ringplaats; het gaat hierbij overigens om alle in de gehele provincie Noord-Brabant geringde kerkuilen. De ene terugmelding uit de Pyrenëen op een weliswaar niet als nestjong, maar wel als eenstejaars vogel geringd exemplaar.

Deze terugmelding illustreert eens te meer, dat juist de jonge vogels relatief ver weg trekken

Fig 4: terugmeldingen van volgroeid geringde kerkuilen
Bron: Vogeltrekstation Arnhem

Kerkuilen als overjarig geringd LEVEND teruggemeld

ringnummer	data	omstandigheden	leeftijd in dagen
5.047.561	730817	overjarig op broedplaats Liempde (zonder eieren of jongen)	
	741118	gecontroleerd ter plaatse	823+
5.123.391	780723	overjarig nestkast Haarsteeg	
	800623	gecontroleerd ter plaatse	1055+
5.094.675	760531	overjarig in nestkast Nederwetten	
	800624	gecontroleerd ter plaatse; zie vorige paragraaf	
	800716	dood gevonden Nederwetten	1870+
5.169.525	820624	overjarig nestkast Cromvoirt	
	830615	gecontroleerd ter plaatse	721+

De gemiddelde leeftijd van deze kerkuilen is minimaal 1112 dagen, ruim 3 jaar.

In tegenstelling tot de nestjong geringde kerkuilen zien we hier dat de als overjarig, bij hun broedsel geringde kerkuilen allemaal trouw zijn aan de plaats waar ze geringd werden. Eenmaal gevestigde kerkuilen geven dus sterk de indruk standvogels te zijn. Wintergegevens zijn echter schaars. Deze uilen overleefden allemaal de eerste twee winterperiodes. Verblijvend op hun vaste broedplaats maken ze goede kans een hoge leeftijd te bereiken. Het zijn juist deze uilen die een goede bijdrage leveren aan de populatie. Een teken dat het in stand houden van geschikte, vaste broedplaatsen van belang is.

Slotwoord

Kerkuilen zijn geen trekvogels.

De gegevens van de nestjongen wijzen erop dat deze vrijwel allemaal minimaal enkele kilometers van de geboorteplaats wegtrekken. Het zijn de nestjongen die de verste terugmeldingen opleveren. Een groot gedeelte van de nestjongen sterft in de eerst winter, daarna wordt de sterfte geleidelijker.

De overlevingskans neemt na het eerste jaar sterk toe. Verkeer eist de meeste slachtoffers. Jonge kerkuilen zijn het beste te omschrijven als: "zwerwers, op zoek naar een vaste woonplaats" Kerkuilen die er eenmaal in geslaagd zijn zich vestigen en jongen groot te brengen lijken echte standvogels te zijn. De vrouwtjes zijn dan minimaal 1 jaar oud, de mannetjes minimaal 2 jaar. De trouw aan een vaste broedplaats geeft deze ervaren uilen een goede overlevingskans. Hun gemiddelde leeftijd is daarom hoger als die van andere kerkuilen.

De gemiddelde leeftijd van alle teruggemelde uilen is 500 dagen. Tot slot is een woord van dank op zijn plaats voor de vele, vele mensen die geholpen hebben bij het bijeengaren van de gegevens voor de redactie van de Roodborsttapuit voor het mede uitwerken van het concept en voor het Vogeltrekstation te Heteren voor het beschikbaar stellen van de kaarten

Literatuur

Bezzel, E. 1977 Ormithologie. Stuttgart, Ulmer 1977

Braaksma, S & O. de Bruin 1976. De kerkuilenstand in Nederland
Limosa 49: 135 - 187

Bruyn, O de 1979. Voedseleecologie van de kerkuil Tyto alba in
Nederland. Limosa 52: 91 - 154

Oetelaar, G van de en N. Hilgers 1982. Broedgelegenheid voor
kerkuilen in Midden-Brabant. De Roodborsttapuit 1 nr. 3: 8-11

adres: Postbus 175
9700 AD GRONINGEN